

OSMANLILARIN ŞARK SEFERLERİ VE KONYA

Dr. H.Mustafa Eravcı *

a – Konya'nın Coğrafi ve Stratejik Önemi

Tarih boyunca önemli bir medeniyet merkezi olan Konya, dünyanın iki eski kıtası olarak kabul edilen Asya ve Avrupa'nın kesiştiği bir yer olan Anadolu'nun ortasında – küçük ve büyük çaplı güney-kuzey ve batı-doğu eksenli tarihi geçiş yollarının merkezinde – bulunmaktadır.⁽¹⁾ Bunlardan özellikle tarihi İpek-yolu'nun batı kanadını oluşturan Tebriz-İzmir ve İstanbul ve hâkeza tarihi Baharat-yolu olan İstanbul ve İzmir-Şam-Bağdat güzergahının üzerinde bulunmaktadır. Anadolu'yu çapraz kateden bu eski yol, Osmanlılar zamanında Bursa'nın iktisadi bir merkez olarak yükselmesinden sonra tali yollarla beslenerek büyük bir önem kazanmıştır.⁽²⁾ Ayrıca kuzey-güney eksenli tarihi ticaret yolu Sinop'tan başlayarak buradan geçer ve güneyde, Akdeniz sahillerinde Antalya ve Alanya limanları ile Kıbrıs-Mısır ve batıdan doğu Akdeniz'e gelen ticaret yollarına ulaşır.⁽³⁾ Bu yönüyle Konya tarihi ticaret yollarının kesiştiği ve ticaret mallarının değiş tokuş yapılarak el değiştirildiği önemli tarihi ticaret merkezlerinden bir olma özelliğini kuruluş tarihinden beri korumuştur.

Diğer yandan geniş manada Konya Ovası ki, güneyde Toros dağları ve batıda Akşehir hattında bu dağların uzantıları ile çevrilidir. Kuzeyde Obruk yaylası ile Ankara sınırına ulaşan ovanın eksenini Konya-Bor (Niğde) arasında Güney-Batı – Kuzey-Doğu doğrultusundadır. Bu mümbit topraklar Anadolu İnsanı'nın ihtiyacı

* Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.

(1) Darkot, Besim : "Konya" *İA*

(2) İnalçık, Halil ; " Bursa " *Belleten XXIV / 93* (1960), s. 46

(3) Turan, Osman ; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ankara 1993, s. 358 - 363

olan hububatı ürettiği için bu geniş ufuklu ovanın yerleşik merkezi olan Konya “Tahıl-Ambarı” gibi birleşik terimi kendisi ile özdeşirmiştir. Çağlar boyunca bu özelliği ile geniş halk kitlelerinin ve tacir erbabının dikkatini çekmiştir. Bununla beraber bu mümbit ova, platolar ve onları çevreleyen daha yükseklerdeki dağlar, ilk çağ, orta çağ ve modern dönemin göçebe toplumları için önemli bir yaylak olma özelliğini muhafaza etmiştir.

Konya ovasını çevreleyen bu sıra dağlar arasında şekillenen sayısı çok az bulunan geçitler (Gülek Boğazı ki, bölgeyi güney ve doğuya bağlar, Beyşehir Akdeniz’e ve Akşehir geçidi ise bölgeyi batıya bağlar) vardır. Bunlar bölgeyi Güney-Kuzey ve Batı-Doğu bölgeleri ile irtibatını sağlayan önemli stratejik noktalar. Bu geçiş noktaları Konya’ya ekonomik, askeri ve siyasi bir çok avantaj sağlayarak bağlantılı bölgeler üzerinde etkinliğini fazla hissettirmesine ve alanını genişletmesine imkan vermiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz coğrafi ve stratejik yapı sebebi ile Konya ilk çağlardan itibaren önemli ticaret ve kültür merkezi olma özelliğini korumuştur. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti’nin bu mümbit topraklarda ve stratejik öneme sahip bu geçiş noktasında kurulması ve Konya’yı “pây-i taht” olarak seçmeleriyle inkişafa ulaşmıştır.

b – Tarihi Zemin (back - ground)

Anadolu’nun İslamlaşma sürecinin yaşanmaya başladığı 11. asırdan itibaren diğer bir ifadeyle Anadolu’nun İslamî dinî tarihinin başlangıcından itibaren Konya, gazâ bölgesine yakın ve sınır boylarında gazâyı yürüten Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasi

merkezi olarak⁽⁴⁾, İslam dünyasının (Bağdat, Şam v.b.) merkezlerinden ve İç Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarından gelen ilim erbabı ve tarikat ehli insan grupları ile dolup taşmıştır. Hiç şüphesiz ki bunda Anadolu Selçuklularının Hilâl'i Haç'a karşı koruma gibi önemli bir misyonu yüklenmelerinin ve bunu îfâ etmelerinin etkinliği vardır. İslam dünyasının ortak arzusu ve tabîî şartların bir sonucu olarak Anadolu Selçuklular lehine biçilmiş bu yeni statü onları çağdaşları arasında ön safa çıkarmıştır.

Konya kendi bünyesinde şekillendirdiği meşrep ve tarikatları ile Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli bir misyonu yürütmüştür. Bu durum 13. asırda Ortaasya ve Ortadoğu'daki mevcut siyasi ve kültürel dengeleri alt-üst eden Moğol fırtınası ile bir kat daha artmıştır. Bu istila fırtınasının önünden kaçan birçok ünlü İslam âlimi, tarikat ehli insanlar ve nice isimsiz kahramanlar emniyeti Konya'da veya burayı merkez alarak Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulmuşlardır. Bunlardan bir tanesi hiç kuşkusuz ki, Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin babası Sultanu'l-Ulemâ Bahaeddin'dir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin ihtişamlı sultanı Alaeddin Keykubad'ın (1212-1236) daveti üzerine Bahaeddin, camiası ve ailesiyle birlikte Konya'ya gelerek yerleşmiş ve Oğlu Celaleddin Rumi'nin 1273 yılında vuku bulan ölümüne kadar burada yaşamıştır. Celaleddin başta meşhur eseri Mesnevi olmak üzere eserlerini burada yazmıştır. Mevlânâ'dan sonra halefleri Hüsameddin Çelebi'nin halifeliğinde Mevlânâ'ya bir türbe inşa ederek, Gölpınarlı'nın dediği gibi “ Mevlânâ dostlarının kıblesi taayyün etmiş, aşıklar kâbesi kurulmuştur”. Daha sonra bu merkezin etrafında vakıflar kurulmuştur.⁽⁵⁾ İşte bu müesseseler Türk kültür ve

⁽⁴⁾ Baykara, Tuncer ; *Türkiye Selçukluları devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 26 – 27

⁽⁵⁾ Gölpınarlı, Abdülbaki; *Mevlânâ'dan sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 24. Kezâ, Mevlânâ'dan sonra halifeleri özellikle oğlu Vele'din babasının misyonunu teşkilatlandırması, halifelerini Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayması, ayrıca torunu Ulu Arif Çelebi'nin döneminde Moğollar ve birçok Anadolu beyleri ile

sanatında ve Anadolu'nun İslamî tarihinde asırlarca devam eden hizmetler görererek birer kültür, medeniyet ve mefkure ocağı olmuştur.⁽⁶⁾ Hâkeza çağdaşı olan Şemseddin Tebrizi'ye atfedilen türbe ve Sadreddin Konevi'nin türbesi ve bunların etrafında şekillenen dergahlar aynı misyonu yürüterek Anadolu'nun dinî tarihinde önemli görev yapmışlardır.

Büyük Selçuklu Sultanları gibi Anadolu Selçuklu Sultanları ve özellikle bu devletin ünlü hükümdarları Alaeddin Keykubad (1213 – 1236) alimlere, şeyhlere çok hürmet etmiş, dualarını almakta kusur etmemiştir. Bu konuya has, tipik bir örneği Osman Turan, Mevlevî kaynaklarında var olan fıkraların ışığında “ Bahaeddin Veledin Karaman'dan Konya'ya getirilmesi ve Sultanla münasebetleri ve ölümünden sonra onun ruhaniyetine bağlandığını ” ifade ediyor. Öyle ki Selçuklu Sultanları, alimlerin ve tarikat ehli nurani insanların Hz. Peygamberin varisleri⁽⁷⁾ olması münasebetiyle, mühim zamanlarda evliya türbelerini ziyaret etmişler, zaferleri için dualar yapmışlardır. Nitekim kaynaklar, Selçuklu Sultanları'nın bu manevi rabiteleri sebebiyle rüyalarında gördükleri nurani şahısların kendilerine çıkacakları zaferi müjdelediklerini kaydederler.⁽⁸⁾

Anadolu Selçukluları'nın varisleri olan Karamanoğulları zamanında Konya artık Anadolu'ya şamil bir siyasi gücün pay-i tahtı değil, fakat Karamanoğulları'nın sınırları içinde şu veya bu şekilde pay-i tahtlık özelliğini korumuştur. Yine bu dönemde kültür sahasındaki köklü ananelerini ehemmiyetli bir şekilde sürdürmüştür.

iyi ilişki kurulması hatta bunların birçoğunun onun müridi olmaları Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde bu tarikatın önemli bir misyonu yürüttüğünü gösterir. Tafsilat için bak. Gölpınarlı, A : a.g.e. s. 70 - 74

(6) Turan, Osman; *aynı eser*, s. 383

(7) Kotku, M. Zahid; *İlim*, İstanbul 1986, s. 138

(8) Turan, Osman; *aynı eser*, s. 383

Özellikle beylerin Mevlânâ'nın torunu Ulu Arif Çelebi 'ye hürmetleri ve onun haleflerinin halktan kopmayışı halk üzerinde müessir olmuştur. Böylece Anadolu' nun bir çok yerinde halifeler ve bölgenin yerli beylerinin organizasyonunda Mevlevi tekkeleri teşekkül etmiştir.⁽⁹⁾ Daha sonraları 15. yüzyıl sonu ve 16.yüzyıl başlarında Osmanlı şehzade ve beylerinin desteği ile köylere kadar bu teşkilat inerek,⁽¹⁰⁾ Anadolu insanı Hz. Mevlana' nın hoş sedası, evrensel görüşleri ve neyinin sesi ile manevi dünyalarını şekillendirmiştir.

Burada Karamanoğulları döneminde Konya' nın birçok boyutunu (ekonomik, siyasi vb.) dinî tarihi dahil, tekrar etmek kısır döngüden başka bir şey ifade etmeyecektir. Bundan dolayı asıl meselemiz olan “ Osmanlılar'ın Şark Seferlerinde Konya' nın manevi dünyasının etkinliğini ” açıklayabilmemiz için tarihsel açıdan Karaman-Osmanoğulları ilişkilerine bir göz atmak faydadan halî olmayacaktır.

c – Osmanlılar'ın Şark Seferleri

Osmanlı – Karamanlı müsademetinin başlaması hiç şüphesiz I.Murad dönemine (1362 – 1389) kadar inmektedir. Osmanlı devletinin hızlı genişleme politikası doğu sınırındaki gazilere ve halk kitlelerine cazip bir manzara olmuştur. Özellikle bu devletin doğu ve batı eksenli yayılmacılığında İnalçık'a göre, “ Çağdaş yakın doğu kaynaklarının sultanı bütün hudut boylarının efendisi gibi tanımlamalarının”⁽¹¹⁾ etkisi büyüktür. Osmanlı sultanlarına biçilen bu statü onları komşularına karşı kamçulamıştır. I. Murat'ın

⁽⁹⁾ Gölpınarlı, Abdülbaki; aynı eser. s. 245

⁽¹⁰⁾ Gölpınarlı, Abdülbaki; aynı eser., s. 247

⁽¹¹⁾ İnalçık, Halil ; *The Ottoman Empire (The Classical age 1300 – 1600)*, London 1995, s. 14

Hamidoğulları topraklarını alması ve etkinlik alanını güneye kadar uzatması Selçuklular'ın varisliğini iddia eden Karamanoğullar'ını açıktan açığa tehdit etmiştir. Görünen tehlike ile Karaman atakları muhaliflerinin topraklarında boy göstermeye başlamıştır. “ Osmanlı – Karamanlı ihtilâfı” diye bileceğimiz karşılıklı tecavüzlerin silsilesi, kesikli olarak Büyük Cihangir Timur'un I.Bayazid karşısında aldığı Ankara zaferine kadar sürmüştür.

Ankara zaferinden (1402) sonra diğer Anadolu beylikleri gibi Karamanoğulları da eski canlılığına kavuşmuştur. I. Mehmet, iç meseleleri hallettikten sonra, (1415 yılına kadar) devletin eski pozisyonunu Rumeli'de ve Anadolu'da tekrar kurmuş ve Onun halefi II. Murad (1421 – 1451) Osmanlı – Karamanlı ihtilafını Ankara savaşından önceki ekseninde devam ettirmiştir. Ancak Osmanlılar, İstanbul'un fethinden sonra I.Bayazid (1389 – 1402)'in ihtiraslı politikasının bir devamı olarak kendi doğu kanadında herhangi bir güçlü devletin gelişmesine karşı olmuştur.⁽¹²⁾ Böylece daha önceki Müslüman komşularına karşı yürüttüğü kısmen savunmacı ve saldırgan politikayı biraz daha geliştirmiştir. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra yayılmacı politikayı işletebilmek için dini fetvaları önemli bir propaganda aracı olarak kullanmıştır.⁽¹³⁾ Bu politika daha sonra özellikle Safevilere karşı daha etkili bir şekilde uygulanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğulları arasındaki iktidar kavgasından faydalanarak bu beyliğe 1464 yılında son vermiştir.⁽¹⁴⁾ Ancak Karamanoğulları hanedan bireyleri bir süre daha hakimiyet iddialarını sürdürerek kesin ilhak II.Bayazid devrinde

⁽¹²⁾ Eravcı H. Mustafa ; *Mustafa 'Âli's Nusret-Name (Basılmamış Doktora (Phd) Tezi)*, Edinburgh 1998, c. I. s. 76

⁽¹³⁾ İtzkowitz, Norman ; *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, Chicago 1980, s. 68

⁽¹⁴⁾ Tekindağ, Şahabettin ;“ Son Osmanlı – Karaman münasebetleri hakkında araştırmalar” *Tarih Dergisi*, İstanbul 1962 – 1963 s. 51

vukuu bulmuştur. Bu dönemde yapılan idari düzenlemelerin sonucu olarak Karaman ülkesi eyalet halinde Osmanlı yönetim birimi içinde yer almıştır. Konya bu yönetim şekli içinde “Paşa sancağı” yani “Beylerbeylik makarrı” olarak adlandırılmıştır.⁽¹⁵⁾

Konunun bu noktasında birçok soru var: Kolay-kolay Osmanlı hakimiyetini kabul etmeyen Karamanoğulları beyleri ve bu beyliğin yönetiminde görev alan devlet bürokratları, aşiret beyleri, onların saraylarında bulunan alimler, din adamları veya onların bağlı oldukları dini ve siyasi kurumlar kuşkusuz Fatih Sultan Mehmed’in bir seferi ile silindir ezmesi gibi birden bire yok olmadı. Karamanoğulları beyliği içindeki grup veya kurum şu veya bu şekilde yeni yönetim birimi içinde şekillenerek varlıklarını devam ettirdiler. Diğer taraftan Konya Osmanlı yönetim birimi içinde yer aldıktan sonra önemini hangi ölçüde vurgulayabildi ? 11. asırdan 14. asrın sonlarına kadar Anadolu’nun İslamlaşmasında siyasi, kültürel ve dini oynadığı rolü 15. ve 16. asırda nasıl bir konuma itilerek devam ettirdi ? Bütün bu soruların cevabı hattı-zatında bir doktora tezi kapsamında verilmelidir. İşte biz bu çakıllarla kaplı yolda bir basamak aralayabildiysek ne mutlu.

Osmanlılar daha Orhan Bey zamanından itibaren topraklarına kattıkları Anadolu beyliklerinin merkezini şehzadelere merkez yapmışlardı.⁽¹⁶⁾ Bu politikanın bir sonucu Fatih, oğlu Şehzade Mustafa’yı Karaman Eyaletinin ilk valisi olarak tayin etmiştir. Daha sonra bu şehzadenin ölümü üzerine yerine Şehzade Cem Fatih tarafından Konya’ya vali olarak gönderilmiştir. II Beyazid döneminde (1481 – 1512) Şehzade Abdullah’ın ve Şehzade Selim Şah’ın

⁽¹⁵⁾ Gökbilgin, Tayyib ; “XVI. Asırda Karaman eyaleti ve Larende Vakıf ve müesseseleri ” *Vakıf Dergisi* s. 7 İstanbul 1968 – s. 30

⁽¹⁶⁾ Uzunçarşılı İ. H; *Osmanlı Saray Teşkilatı*, Ankara 1945, s. 122

Konya'da valilikleri devam etmiştir.⁽¹⁷⁾ Özellikle bu son şehzade zamanında eyaletin tahriri ile vergilerini tespit etmek üzere Mevlânâ Vilda⁽¹⁸⁾ isminde bir tahrir memuru gönderilmiştir.⁽¹⁹⁾ Burada şöyle bir sonuç kendini göstermektedir ki, Anadolu beyliklerinin merkezleri şehzade sancakları olması münasebeti ile Osmanlı hükümdarının ölümünden sonra ortaya çıkan iktidar mücadelelerinde aktif olarak yer almışlardır.

Diğer yandan Konya'nın gelenekleşmiş medrese kültürüne dayalı dinî yapısı, Osmanlılar döneminde onu kendine has diğer Anadolu şehirler arasında ayrıcalıklı bir konuma oturtur. Özellikle 15. asır Anadolu'sunun siyasi görüntüsü ve dinî zemini Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt'i aşırı şiî tutkusunu gerçekleştirmek için cesaretlendirmişti. Böylece O, Karaman'a 1448'de aşırı şiî görüşünü yaymak için bir seyahat yaptı. Fakat mesnetsiz görüşleri karşısında beklenmedik bir muhalefetle karşılaştı. Medrese kültürüne dayalı Konya din adamları karşısında tutunamayarak bölgeyi terk etti ve Suriye'ye gitti.⁽²⁰⁾

XVI. yüzyıl Osmanlı Sultanları, yukardan beri ifade etmeye çalıştığımız Konya'nın dinî, stratejik ve coğrafi önemine binaen yapmış oldukları şark seferlerinde Konya'ya uğrama ihtiyacı duymuşlardır. Bunlardan ilki hiç şüphesiz ki, Fatih Sultan Mehmed'dir. Fatih 1473 yılında Akkoyunlu devleti hükümdarı Uzun Hasan'a karşı çıktığı doğu seferinde Konya'ya gelerek buranın valisi

(17) Önder Mehmet; *Mevlana Şehri Konya* ; Ankara 1971, s. 35 – 36

(18) Gökbilgin Tayyib; *aynı makale*, s. 30

(19) Aşık Paşazade; *Tevarih- i Al-i Osman*, İstanbul 1332., s. 260

(20) Aşık Paşazade; *aynı eser*, s. 266. Ayrıca Şeyh Cüneyt'in Anadolu ve Suriye'deki faaliyetlerinin tafsilatı için bak. Fazlullah bin Ruzbihan ; *Tarih – i Alem – ara – yı Emîni* ; (*Tercüme V. Minorsky*) London 1957. s. 61 – 78; kezâ Mazzaoui, M. M; *The Origins of the Safavids*, Wiesbaden 1972, s. 71 – 75

olan oğlu Cem Sultanı kendi yerine Kaim – i makam olarak İstanbul'a göndermiştir.

İkinci olarak Yavuz Sultan Selim, babası döneminde ortaya çıkan otorite boşluğunu ve bundan faydalanan Safevi taraftarlarının Orta Anadolu'da başlattığı ayaklanmaları bertaraf ettikten sonra oğlu Süleyman'ı "Kaim-i makam" olarak atamış (920) ve askeri ile Üsküdar'a geçmiştir. Çağdaş kaynaklar içinde Selim-nameler Yavuz Sultan Selimin doğu seferinin güzergahını řu şekilde vermektedirler:"Sultan Selim ve ordusu İkinci durak Maltepe'den sonra Yenişehir güzergahı ile Kütahya yanındaki Sidi – gazi'ye vardı. Burada dervişlere yüz bin akçe verdi. Daha sonra 80 bin asker ile Selim Konya'ya ilerledi ve burada altı günlük istirahat verdi. (9 Recep 920). Bu süre içinde ileri gelen Konya eşrafına önemli hediyeler verdi ve kutsal yerleri ziyaret etti.⁽²¹⁾" Sultan Selim Çaldıran seferinde yine aynı yolu kullanmıştır.⁽²²⁾ Çağdaş Osmanlı kaynaklarının verdiği yukarıdaki bilgilere, ayrıca " Resmî Çaldıran Seferi menzil – namesi " ile Divan katibi Haydar Çelebi'nin " Çaldıran ve Mısır Seferleri Risalesi " önemli katkıda bulunmaktadır. Bunlar İran ve Mısır seferlerinde güzergah üzerinde ordunun konaklama yerlerinin isimleri vermesi açısından önemlidir. Hiç şüphesiz ki, bu eserler o dönemin Ortadođusunun coğrafi tarihinin aydınlatılmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

⁽²¹⁾ Uđur, Ahmet;: *The Reign of Sultan Selim I in the light of the Selim – name literature (basılmamış doktora tezi)* 1973 Edinburgh, s. 91 – 105. Bu doktora tezinde, araştırmacı çağdaş kaynakların ve Selim – name ismi ile yazılan birçok tarihi kaynağın, Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'dan ayrılıp Eleřkir'de varmasına kadar geçen olaylar hakkındaki verdiği bilgileri kaynak analizinde karşılaştırmamış yapılmıştır.

⁽²²⁾ Danişment, İ. Hakkı; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947,c..3 s. 25

Kanuni Sultan Süleyman döneminde (15212 – 1566) Konya valiliğine şehzade Mustafa tayin edilmiştir. Fakat Konyalılar tarafından çok sevilen Şehzade Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa'nın saray entrikalarının kurbanı olmuştur. Nitekim Sultan Süleyman İran seferi sırasında Konya Ereğli yakınlarında ordunun gelişini karşılayan ve elini öpmek isteyen Şehzade Mustafa'yı 6 Ekim 1553'te boğdurtmuştur.⁽²³⁾ Bundan sonra bir aralık Şehzade Bayazid, daha sonra Şehzade Selim Konya'ya vali olarak tayin edilmişlerdir.⁽²⁴⁾

Sultan Süleyman şark seferlerinde vaktiyle büyük dedesi Fatih'in ve babası Sultan Selim'in Çaldıran seferlerinde yürüdüğü ana yolu tutarak doğuya doğru ilerlemiştir. Nitekim Çağdaş kaynaklardaki bilgileri esas alan Danişmend'e göre, Sultan Süleyman 14 Haziran 1534'te Üsküdar'dan hareket edip, Maltepe – Yenişehir – Kütahya konaklarından sonra 20 Temmuz Pazartesi günü Konya'ya vasil olmuştur. Ordunun Konya'ya geldiği gün Şarki Anadolu'da teslim alınan kalelerden bir kısmının anahtarı gelmiş ve ertesi günü Sultan Süleyman Mevlânâ'nın türbesini ziyaret edip şerefine yapılan bir Mevlevî ayininde bulunmuştur.⁽²⁵⁾ Hakezâ 29 Mart 1548'de ikinci İran seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman aynı güzergahı kullanmıştır.⁽²⁶⁾

Şüphe yok ki 1578 Osmanlı – Safevi harpleri hakkında resmi olmasına rağmen, geniş detaylı resmi yazışmaları ve ünlü Osmanlı tarihçisi 'Âlî'nin sefer hakkındaki görüşlerini ihtiva eden tarihi kaynak, yazarın Nusret – name adlı eseridir. Bu sefere Lala Mustafa Paşa'nın münşî'si olarak katılan 'Âlî, sekreterlik görevinin gereği

⁽²³⁾ Ünal, Tahsin; "Şehzade Mustafa'nın Ereğli'de idam edilmesi ", *Anıt Dergisi*, Konya 1961, s. 29

⁽²⁴⁾ Önder, Mehmed; *aynı eser*, s. 38

⁽²⁵⁾ Danişment, İ. H; *aynı eser*, s. 167

⁽²⁶⁾ Danişment, İ. H; *aynı eser*, s. 256

olarak sefer sırasında resmi yazışmaları yapmakla ve seferde görevli askeri kurmaylar arasındaki bilgi akışından ve harp karargahlarında çıkan bildirimlerin bildirilmesinde sorumlu idi. Bu yüzden bu sefer esnasında müşahade ettiği bir çok tarihi bilgi diğer çağdaş kaynaklarda bulunmamaktadır. Seferde bir münşî gibi görev alması ve seferi yürüten kurmaylarla olan direk ilişkisi ve seferin Serdarı Lala Mustafa Paşa ile olan himayeci ilişki, (patronage – ship) O'nun olaylar üzerindeki nüfuzunu artıran faktörler olarak zikredilebilir.

1578 yılı başlarında Şark seferi için bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, Lala Mustafa Paşa Serdar olarak (Mart 1578) Sultan Murat tarafından kabul edildi ve sefere çıkması emredildi. Serdar ve sefer kurmayları devlet büyükleri tarafından kabul edildikten sonra Kaptan Kılıç Ali Paşa'nın kadirgasına Eminönü'nde bindiler ve 5 Nisan'da Üsküdar'a vardı. Burası geleneksel olarak Osmanlıların doğu seferi güzergahının ilk konağı ve başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

'Âlî Serdar Lala Mustafa Paşa komutasındaki ordunun sefer güzergahını ve süreç içindeki gelişimleri şu şekilde veriyor: Yirmidört gün Üsküdar'da, güzergah üzerinde bulunan konaklarda sefer için gerekli geri kalan erzakların ve ordunun toplanması için beklenildikten sonra ordu İzmit'e vardı. Burada orduya büyük bir ziyafet şöleni yapıldı. Üst yöneticilerin bir kısmına önemli görevler verildi. Bunun bir sonucu olarak Yeniçeri Ağası İbrahim Kethüda ve kendisine bağlı güçlerin Bolu – Çorum – Sivas güzergahını takip ederek Serdar'la Erzurum'da buluşması kararlaştırıldı. Serdar ordunun ağırlığı ile Yenişehir – Kütahya – Ilgın – Konya güzergahını takip etti.⁽²⁷⁾ Çünkü serdar da Anadolu Selçuklu Sultanları ve önceki

⁽²⁷⁾ Eravcı, H. Mustafa ; *bahsi geçen tez.*, c. 1, s. 100

Osmanlı Sultanları gibi ordunun Konya'nın manevi ikliminde ısınmasını istiyordu.

Osmanlı ordusu 25 Mayıs'ta Konya'nın bugün ilçesi olan Ilgın'a ulaşmış ve burada altı günlük bir dinlenme verilmişti. Çünkü seferde kullanılacak binek hayvanlarının beslenmesi, bazılarının ihtiyacı olan nallanmaların yapılması ve develerin yağlanması gerekirdi. Ayrıca Lala Mustafa Paşa'nın bir çok dini vakfı bu güzelim ilçede teşekkül etmişti.⁽²⁸⁾ Son söylemiş olduğumuz faktörün ordunun burada uzun süre kalmasında belirleyici olduğu söylenebilir.. Nihayet 29 Mayıs'ta ordu 29. Konak olarak Konya'ya ulaşmıştır.⁽²⁹⁾

Özellikle daha önceki Osmanlı sultanlarının Şark seferlerinde olduğu gibi Lala Mustafa Paşa da İslam dünyasında günler içinde Perşembe ve Cuma gününün ayrı bir ehemmiyetinden dolayı geleneksel olarak Konya'ya Perşembe günü varmaya azami gayret sarf etmiştir. Nitekim bu durum 'Âlî' nin ifadelerinde şu şekilde yer almaktadır. “ Üçüncü gün deyince mecma'ı merâkid-i evliyâ, ziyaretgâh-ı Hazret-i Mevlânâ olan Konya şehri gibi makâm-ı rûh – efzâya Pençsembih günü nüzûl ittiler ”.⁽³⁰⁾

Serdar Konya şehrine varır-varmaz kendisi için kurulan özel çadıra yerleşmeden hatta dinlenme ihtiyacı duymadan Hz. Mevlânâ'nın manevi dünyasından faydalanmayı birinci derecede yapılması gereken bir hareket olarak düşünmüştür. Yine bu durumu 'Âlî şu şekilde izah ediyor: “ *Pes menzilleri rûz – ı mukâbeleye ve râst gelüb, hıyâm – ı devlet – itâma vâsıl u nâzil olmazdan mukaddem,*

⁽²⁸⁾ Eravcı H. Mustafa ; *bahsi geçen tez.*, c. 1, s. 101

⁽²⁹⁾ Eravcı H. Mustafa ; *bahsi geçen tez.*, c. II, s. 24 – 243. Bu seferdeki konak yerlerinin detaylı tafsilat için bakınız s. 243 – 245

⁽³⁰⁾ Eravcı H. Mustafa ; *bahsi geçen tez.*, c. II, s. 72

*türbet – i münevvere – i Mevlânâ’yı ziyâret ve sadâ – yı nâyını
istimâ’la kesb – i neşât u vecd ü hâlet itdüklerinde* ⁽³¹⁾

Bu ziyaret sırasında ordunun savaşa hazırlık cephesi olarak değerlendirilebileceğimiz bu programlar zinciri bunlarla da kalmayarak, Hz. Mevlânâ’nın ruhani dünyasının yanında, O’nun haleflerinin kurmuş olduğu Mevlevî hanedeki semazenlerin ve buradaki mevlevîlerin neyelerinin sedaları hiç kuşkusuz insanın iç dünyasında çağlayan temiz bir ırmak gibi tertemiz bir dünya oluşturup ordunun savaşma arzusuna manevi bir etki getirecektir. Nitekim bu durum ‘Âlî’nin şu cümlelerinde yer bulmuştur: “*Sadây – ı nâyını istimâ’la kesb – i neşât u vecd ü hâlet itdüklerinde*”

Diğer taraftan Ortaçağ İslam tarihinde sıkça gördüğümüz gibi siyasi güce sahip sultanlar düşman ülkelerine sefere çıkmadan önce nurani insanların kerametlerine başvurmuşlar veya sihirbazların ve müneccimlerin gaibden haber vermelerini, çıktıkları seferin kendileri için hayır mı – şer mi olduğu hususunu öğrenmek istemişlerdir. Özellikle İslam dininin temel kaynağı Kuran’ın bazı ayetlerini temel alarak gaipden haber verme ve fala bakma⁽³²⁾ ve onlardan kendilerine göre bir sonuç çıkarma gibi bir işlem, Ortadoğu siyasi tarihinde Sultanların sefere çıkmadan önce sıkça başvurdukları yollardır. Bunun için saraylarda “Müneccimbaşılık” gibi bir birim teşkilatlanmıştır.

İşte Serdar Lala Mustafa Paşa bu geleneğin başka bir tezahürünü Konya’da Mevlana türbesinde tekrar ettirmiştir. Bizatihi

⁽³¹⁾ Eravcı Mustafa ; *bahsi geçen tez.*, c. II, s. 72 Hazine 36 b de ‘Âlî ve Lala Mustafa Paşa’nın Konya’da Mevlânâ türbesinin ziyaretini gösteren bir minyatür bulunmaktadır.

⁽³²⁾ *Kuran – ı Kerim* El – Maide ; 5 / 3. Ayrıca vahiy ve ilhamın çeşitleri ile gaibden haber konusunda tafsilatlı bilgi almak için bakınız .. Dr. Tevfik; *Et – Taviil et – Tenebbubi’l – Gayb*, Kahire, 1945

Mesnevi'nin Kuran kaynaklı olması diğerk bir şekilde Mehmet Aydın'ın ifadesine göre " Mesnevinin çok geniş anlamda Kuran'ı Kerimin açıklaması olması⁽³³⁾" onun psikolojik bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır. Muhtemelen bunun sonucu olsa gerek, Hz. Mevlânâ'nın mesnevisinden fala bakılarak onun manevi dünyasına bağılı olarak seferin geleceğine dair anlam çıkartılmıştır.⁽³⁴⁾ Bu faldan aşağıda görüldüğü gibi iskender – i Zülkarneyn'in Kaf dağına vardığı cümle ile başlayan bölüm gelmiştir. Ünlü Osmanlı tarihçisi 'Alî Mesneviden Farsça olarak alıntı yaptığı bu bölümü şu şekilde vermektedir:

"Zülkarneyn, Kafdağı'na gitti. O dağın sâf zümrütten olduğunu gördü. Bütün âlemi halka gibi çepçevre çevirmişti... Zülkarneyn, o dağı görüp şaşırđı.

Dedi ki : Sen dağsan öbür 'dağlar ne ? Onlar, senin yanında bir oyuncak âdeta !

Kafdağı dedi ki : O dağlar, benim damarlarımdır .. Onlar, güzellikte, alımda bana eş olamazlar.

Benim her şehirde gizli bir damarım vardır... Âlemîn çevresi, damarlarıma bağılıdır.

Tanrı bir şehirde yer deprentisi yapmak isterse bana söyler. Ben oraya varan damarı oynatırım.

O şehre ulaşan damarı kahırla oynattım mı orada yer deprenilir.

Tanrı yeter deyince damarım yatışır... durur görünürüm ama daima işteyim ben !

⁽³³⁾ Aydın, Mehmet ; " Mesnevide İnsan " *Mevlânâ Güldestesi*, Konya 1990, s. 30

⁽³⁴⁾ Eravcı, H. Mustafa ;*bahsi geçen tez.*, c. II, s. 72 – 73 [*mesneviyesinden tefe'ül ve kelâm – ı ma'neviyesinden bu sefer – i zaferi – rehberün me'âline müteallik te'emül olundukda*]

Merhem gibi dururum ama hayli iş görürüm... akıl gibi hani ; o da durur ama söz, ondan doğar, harekete gelir.”⁽³⁵⁾

Yukarıdaki Mesnevi’ye ait bu bölümden de anlaşıldığı gibi Osmanlı ordusunun ve Serdarın moralle takviye edilmesi için onların kazanacakları zaferine uygun olarak bazı imalar ve mealler ile haber vermektedir. Bu durum tabiatı ile orduda sevinç oluşturmuştur. Olayların bütününden dahi anlaşıldığı gibi bu geleneğin temel espirisi orduyu imanen moralen çeşitli propaganda araçları ile hazırlamak ve desteklemektir.

Serdar ve ordu, Perşembe günü Hz. Mevlânâ’nın manevi dünyası ile gark olduktan sonra, diğer gün Cuma idi ki, Müslümanların haftalık bayram günü idi. – Konya’da, mezarı bulunan Anadolu’nun İslamlaşmasında ve kurdukları müesseseleri ve yetiştirdiği halifeleri ile Anadolu İslamî anlayışını medrese eğitimine dayalı olarak tarih boyunca yürütülmesini sağlayan Şems – i Tebrizî ve Şeyh Sadre’d – din ve Salahaddin hazretlerinin mezarlarını ziyaret etmişlerdir. Bu durumu Müellifimiz ‘Âlî, “ Merâkid – i bâ – berekât ve mazân – ı icâbet – i du’a olan mezârât ” diye ifade eder .Ayrıca bu manevi liderlerin nurani yönlerinden faydalanmak için ziyaretlerin, fert-fert yapıldığını söyler ve meded (istimdâd), hak yolunda gitmeyi (istirşâd) ve zafer için yardım (isti’ânet) istediklerini rivayet eder.⁽³⁶⁾

Sonuç olarak şehirler taşıdıkları özellikleri itibariyle çeşitlilik gösterirler. Bazı şehirler yönetim merkezleridir. Bazıları coğrafi konum itibariyle bitiş noktası üzerinde bulunurlar. Bu yönüyle ticaret merkezi olarak dikkat çekerler. Bir kısmı da bünyesinde bulundurduğu İslami şahsiyetli mezarları, türbeleri ve onların kurdukları kurumların

⁽³⁵⁾ Eravcı, H. Mustafa ; *bahsi geçen tez*, c. II, s. 73 – 74, Mevlânâ ; *Mesnevi* (Çeviren : Veled İzbudak) İstanbul 1990, c. IV, s. 296 - 297

⁽³⁶⁾ Eravcı, H. Mustafa; *bahsi geçen tez*, c. II, s. 74

(tarikatlar veya medreseler ki bunlar tarih boyunca bölgelerindeki insanların aydınlanması ve liderlerinin ortaya koyduğu ehl – i Sünnet çizgisinde yaşamaları için bu günkü manada örgün ve yaygın bir eğitim merkezi olarak faaliyet etmişlerdir) faaliyetleri ile kutsal şehir statüsünü kazanmışlardır. Konya bu yönüyle birinci ve ikinci şıktaki önemini Osmanlılar döneminde İstanbul, Bursa gibi şehirlerin arkasındaki bir sırada vurgular iken ; son maddesi olan Anadolu'nun manevi dünyasındaki yerini ve özellikle şark seferleri sırasında bu yönünü aktif olarak göstermiştir. Anadolu Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu'nun dinî tarihinde oynadığı rolü, bu kez değişik bir şekilde dış güçlere karşı ve Osmanlı ordusunun manevi cephesinin güçlendirilmesinde oynamıştır.